

SÖZLÜ TARİH BAĞLAMINDA ‘CEZAYİR TÜRKÜLERİ’

Yrd. Doç. Dr. F. Reyhan ALTINAY*

Bu bildiri, tarih araştırmaları alanında son yıllarda alternatif bir yaklaşım olarak önerilen sözlü tarih metodunun ve sözlü tarih belgesi niteliğindeki sözlü kültür ürünlerinin, geleneksel müziğimize yansımaları ile tarih konulu türkülerden bahsedilerek bu türkülerden ‘Cezayir Havaları’ üzerinde bir inceleme sunulacaktır. Konu řu sırayla ele alınacaktır:

1. Sözlü tarih çalışmalarının halk kültürü araştırmaları bakımından önemi ve işlevi
2. Türk kültüründe sözlü tarih çalışmalarları
3. Türk halk edebiyatı ve müziğinde tarih konulu türküler
4. Türklerin Kuzey Afrika ve Cezayir’deki tarihsel ilişkileri
5. Türk halk kültüründe Cezayir havalarının işlevleri
6. TRT THM repertuarında Cezayir türkeleri / ezgileri ile duysal-görsel tespitler

Bilindiğı gibi son yıllarda sözlü tarih çalışmalarları, tarih araştırmalarının hemen yanı başında bir bilgi edinme yolu olarak görölmeye başlanmıştır. Sözlü tarih çalışmalarları, sosyoloji, antropoloji ve halk bilimi disiplinlerinde olduğı gibi ‘alan araştırması’ yöntem ve tekniklerini kullanması ve araştırmacıyı yaşayan kaynak kişilerle yüz yüze getirmesi nedeniyle gün geçtikçe daha fazla ilgi görmektedir. Bütün bilim alanlarında olduğı gibi toplum bilimlerinde de nihai hedef insanlığa hizmet etmektir. Bu yönüyle bakıldığında, insanlığın nereden gelip nereye gittiğine ilişkin gerçekçi bir bilgilendirmenin yapılması, tarih araştırmalarının önemini daha da belirginleştirir. Tarih biliminin toplumsal işlevine vurgu yapan bilimciler, bu işlevin aynı zamanda sözlü tarih çalışmalarına yönelimin de temel çıkış noktası olduğı görüşünde birleşirler:

“Tarih çalışmalarının tümü esas olarak bir toplumsal amaca dayanır... Sözlü tarihin başarısı kısmen tarihin işte bu esas toplumsal amacından kaynaklanır... Toplumsal sınıflar ve nesiller arasında bağlantıyı, dolayısıyla anlayışı sağlar. Tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürmek için bir araçtır.”¹

---

* E.Ü.D.T.M. Konservatuarı Öğretim Üyesi.

¹ Paul Thompson, *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (Çev. Şehnaz Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 84, İstanbul, 1999, ss. 1–18.

Dünyada ve ülkemizde halk bilimi araştırmaları pek çok disiplinden yararlanmakla beraber bunların içerisinde en fazla başvurulanı da sözlü tarih metodudur. Çünkü halk bilimi araştırmaları; toplumların doğum, evlenme, ölüm aşamaları ekseninde sürdürülen geleneklerin ve bu geleneklerin paralelinde ortaya çıkan sözlü kültür ürünlerinin tespiti ve bu tespitlerin aktarılmasını amaç edinmiştir. Bu bağlamda sözlü tarih metodunun, sosyoloji ve halk bilimi gibi disiplinlerden günümüzdeki tarih disiplinine ve araştırmalarına doğru bir köprü olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

“Sözlü tarih, siyaset tarihi, işçi tarihi, yerel tarih gibi tarih içerisinde saha çalışması geleneğinin varlığını sürdürdüğü alanlarda ya da tarihçilerin sosyoloji, antropoloji veya lehçe ve folklor araştırmaları gibi farklı saha çalışması disiplinleriyle ilişki kurabildiği alanlarda gelişme göstermiştir.”²

Sözlü kültür ürünlerinden olan destanlar, hikâyeler, halk şiirleri ve halk türküleri, toplumların, tarihin derinliklerinde nerede ve nasıl olduklarına ilişkin en öz bilgileri edinebildiğimiz yazılı olmayan belgeler olarak kabul edilir. Yüzyıllar boyunca dilden dile nesilden nesle aktarılan bu ürünler, hem yaratıldıkları zamanın izlerini taşımaları hem de anonim bir karaktere dönüşmeleri bakımından birer sözlü tarih belgesi niteliğindedirler. Toplumları derinden etkileyen savaşlar, ölümler, doğal felâketler, sosyal ve siyasal olaylar toplumsal bellekte yerleşmekle kalmaz; aynı zamanda her yeni nesle sözlü kültür ürünleri yoluyla aktarılarak da, o topluma ait temel değerlerde bir devamlılık sağlar. Bireysel tarihle toplumsal tarihin adeta bileşkesi durumundaki sözlü tarih çalışmaları, yazılı belgelerin bulunmadığı yerlerde, tarihin saptanmasında bir bakıma yardımcı ve tamamlayıcı belge işlevini üstlenir. Ancak Stephen Caunce'nin de işaret ettiği gibi tarih araştırmalarında, sözlü kültür ürünlerinin incelenmesinin yanı sıra tarih disiplininin diğer temel yöntemlerinden hatta diğer bilim disiplinlerinden yararlanılması daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

“Sözlü tarih, sadece hatırlamak ve tasvir etmekten ibaret değildir, geçmişin dünyasını derin ve geniş bir biçimde çözümleyebilmemize de olanak sağlar... Sayılabilen ve ölçülebilen şeylerle çalışıldığında istatistiğe değer biçilemez. Son zamanlarda geliştirilen ve nicel verilere yönelik daha ciddi bir yaklaşım tarih için çok iyi olmuştur ama hiçbir yaklaşım tek

---

² Paul Thompson, a.g.e., ss. 19–63.

başına her şeyin anahtarı olamaz. İnsanların kendi öykülerine de yer verilebilir ve verilmelidir de.”³

Ülkemizde sözlü tarih çalışmalarının başlangıcına bakıldığında bu metodun ilk olarak Osmanlı tarih yazarları tarafından kullanılmış olduğu anlaşılır.⁴ Türk topluluklarının tarih sahnesinde görünmeye başlamaları ise en eski Türk topluluklarınca oluşturulmuş olan abidelerle olmuş ve bu eserler de birer sözlü kültür belgesi olarak tarihi günümüze taşımışlardır.

“Atlı göçebe bir milletin sözlü kültür geleneğinin medeniyetin bütün katlarında görünmesi kültür tarihi açısından oldukça önemli bir meseledir. İlk tarihi, bedii vesikalarımız sayılabilecek Göktürk yazıtlarından çağdaş edebiyatımıza kadar bu geleneğimiz edebiyat ve kültürümüzde müşahede edilmektedir. Sözlü kültür; yaşayan tarih, yaşayan geleneklerimiz, yaşayan kimliğimiz bağlamında da önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Sözlü kültürün taşıyıcıları olan ozanların Göktürk döneminden beri mevcut olduğu bilinmektedir. İşte ilk edebi eserler sayılacak Orhun-Yenisey yazıtlarında sözlü kültürün belirleyici niteliğe sahip olması ozan-söyleyici geleneği ile ilgilidir... Türkler taş kitabelere varıncaya kadar sözlü kültür geleneklerini, tarihlerini, düşüncelerini, yaşam öykülerini yaşatmışlardır. Bütün bu öyküler, Türklerin şifahen yaşattıkları zengin halk edebiyatında mevcuttur.”⁵

Toplumsal belleğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında halk ezgilerinin ve türkülerinin de birer sözlü tarih belgesi olduğunu ve müziğin gücüyle doğru orantılı olarak diğer sözlü ürünlerin işlevinden daha kalıcı ve pratik yararlar sağladığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda, Türk halk müziği dağarı içindeki sözlü ürünlerimizin bir kısmı, tarihsel olaylara tanıklığın birer belgesi olarak Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren tespit edilmeye başlanmıştır. Anadolu’dan derlenen türkülerin karakterleri göz önüne alınarak çeşitli biçimlerde tasnifler yapılmış olup içeriklerine göre yapılan tasniflerde özellikle ‘anlatı türküleri’⁶ olarak tanımlanan ve tarihsel konuları içeren örnekler, sözlü kültürel tarihimiz bakımından bir değer taşımaktadır.

³ Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Çeviri: Bilmez Bülent Can – Alper Yalçınkaya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s. 228.

⁴ Celal Metin, “Sözlü Tarih ve Türkiye’deki Gelişimi”, *Türk Kültürü*, Yıl: XI, Sayı: 469 (Mayıs 2002), ss. 288–298.

⁵ Fuzuli Bayat, “Sözlü Kültür Bağlamında Eski Türk Abideleri”, *I. Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Türküler ve Ozanlar Sempozyumu*, 12–14 Eylül 2002, Denizli, Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayın No: 2, 1. Baskı, Ankara, 2002, ss. 75–83.

⁶ Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1982, ss. 150–154.

“Bilindiği gibi olay kahramanının halk tarafından benimsenmesine koşut olarak, adı çevresinde yakılan türkü sayısı artar. Başka bir söyleyişle halk, kahraman olarak tanıdığı kişiyi özlem ve gurur dolu türkülerle ünlendirir ve yaygınlaştırır. Bu yüzden halk kahramanının ünü yayıldıkça adı çevresinde üretilen türküler de çoğalır ve değişime uğrar. Böylece her biri ayrı özellikler taşıyan yeni türküler yani varyantlar doğar.”⁷

Türk halk müziği ürünlerinin çoğu zaman bir hikâyeyi de beraberinde taşıdığı; bu hikâyenin bazen bireysel çoğu zaman da toplumsal bir olayı resmettiği gözlenir. Hatta kimi türkülerde tam olarak tarih bildirilerek türkülerin - sözlü kültür ve sözlü tarih belgesi - olma niteliği ve toplumsal işlevi de yerine getirilmiş olur. Anonim örneklerden ziyade âşık müziği örneklerinde daha sık rastladığımız bu geleneğe âşıklar arasında ‘tarih bildirme’ eski deyimiyse “tarih-i lafzî, lafzan tarih, lafzan ve ma’nen tarih”⁸ denilmektedir. Bu ürünlerin incelenmesiyle âşığın yaşadığı dönem, dönemin önemli olayları ve kişileri hakkında çoğu zaman yaklaşık bazen de tam olarak bilgi edinilebilmektedir. Âşık Mehmet’in destanı buna güzel bir örnektir:

GARİP ÂŞIK BUNU BÖYLE DER İDİ
KALMAYIP DÜŞMANIN BAĞRI ERİDİ
BİN ELLİ BEŞİNDE ALDIK GİRİD’İ
GAYET MÜBAREKDİR HAL PADİŞAHIM
(1055 Hicri tarihi 1645 Milâdi tarihine rastlar.)

DİNLEYİN AHİBBÂ EDEYİM BEYAN
DİLLERDE DAİMA SÖYLENSİN HEMAN
BİN ÜÇ YÜZ ON ÜÇTE BİLİN Kİ TAMAM
YUNANİLER İLE OLAN KAVGAYI
(1313 Mâli (Rumi) tarihi 1897–1898 Milâdi tarihlerine rastlar.)

Bir başka âşık tarzı örnekte de günümüze yakın bir tarihte gerçekleşen kurtuluş günü resmedilmektedir:

Yöre: Kahramanmaraş
Kaynak Kişi: Âşık Mehmet Temiz
Derleyen: Muzaffer Sarısözen

⁷ Mehmet Bayrak, *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri*, Ankara, 1996, ss. 11–12.

⁸ M. Sabri Koz, “Âşık Edebiyatımızda Tarih Bildirme Geleneği”, *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir, 7–9 Mayıs 1985, ss. 201–212.

ON İKİ ŞUBAT'TIR KURTULUŞ GÜNÜ
O GÜN MURADINA ERDİ MARAŞLI
HER TARAFTA YAPTIK UTMA DÜĞÜNÜ
O GÜN MURADINA ERDİ MARAŞLI

İPDİDA SAVAŞI MARAŞ BİTİRDİ
DÜŞMANI ŞAŞIRDI AKLIN YİTİRDİ
MARAŞ DÜŞMANINI SÜRDÜ GÖTÜRDÜ
ATATÜRK'E SELAM VERDİ MARAŞLI

DERELERDE AKTI DÜŞMANIN KANI
TOPLU TÜFEKLİ BOMBALI DÜŞMANI
YUMRUKLA SOPAYLA KIRDI MARAŞLI
O GÜN MURADINA ERDİ MARAŞLI⁹

Sözlü kültür ve sözlü tarih belgesi niteliğindeki türküler içerisinde özellikle ‘kahramanlık ve serhat türküleri’ gibi örneklerde tarihsel olayların izlerine rastlanır. Serhat, sınır, hudut anlamındadır.¹⁰ Serhat kulu, Osmanlılarda sınırlara yakın bölgelerde ya da sınır kalelerinde görevli, doğrudan devlete bağlı askerlere verilen ad olup ‘serhatlı’ da denilirdi.¹¹

‘Estergon Kalesi, Budin Türküsü, Kırım Türküsü’ vb. gibi örnekleri çoğaltılabilecek bu türküler arasında, Anadolu’da yaygınlık bakımından en dikkat çekici örneklerden birisi olması, tarihsel kökeni ve Türk halk müziği türünün bağlamında ‘Cezayir türküleri ve ezgileri’nin ya da halkta yaşayan adıyla ‘Cezayir Havaları’nın incelenmeye değer olduğu anlaşılmaktadır.

Dr. Hüseyin Yaltırık serhat türküleri ve bunlar arasında Cezayir havalarına ilişkin olarak şunları belirtir:

“Rumeli türküleri arasında ‘serhat türküleri’ genel olarak sözlük anlamıyla sınır türküleri, sınır boyu türküleri gibi bir anlam taşımaktadır. Oysa bu kavrama göre Kerkük türküleri, Kars türküleri de serhat türküsü olarak kabul edilmeliydi. Böyle olmamış ve semantik (anlambilim) kuralları gereğince serhat türküsü olarak sadece Balkanlar’da yaratılan veya oralarda yayılmış bulunan ‘kahramanlık’ ve ‘kalelerin zapt edilmesi’ temalarını işleyen türküler anlaşılmıştır... Anadolu’da çok yaygın olan ‘Cezayir’ türküsünün Rumeli türküleri arasında da yayılmasına şaşmamak gerekir. Köroğlu gibi Cezayir de bütün

⁹ TRT THM Repertuarı No: 340.

¹⁰ TDK Türkçe Sözlük, C. 2, s. 1284.

¹¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 17, s. 10368.

Türk yurtlarına yayılmış bir türküdür... Serhat türkülerinin bir başka özelliği de bir savaş hazırlığı, sefer hazırlığı, yolculuk ve hareketi haber vermesidir. Buna rağmen serhat türküleri, Rumeli kahramanlık türküleriyle aynı temaları ortak kullanmaktadır.”¹²

Cezayir türkülerinin aynı zamanda bir serhat türküsü olduğu konusunda benzer bir görüş de Mehmet Özbek’den gelmiş ve bu konudaki bir sınıflamada Cezayir türküleri serhat türkülerinin en başında yer almıştır.¹³

Dr. Hamdi Hasan ise Saray-Bosna kütüphanelerinde yer alan Türkçe yazmalardaki tarih konulu türküleri incelemiş ve yayımlamıştır ancak bunlar arasında Cezayir türkülerine ilişkin bir tespite rastlanmaz. Yazarın tarih konulu türküleri daha ziyade Rumeli ve serhat türküleri bağlamında incelediği anlaşılmaktadır.¹⁴ Bununla birlikte Anadolu’da yaygın Cezayir havalarının çalgısal bir örneği Balkan coğrafyasından da çıkmış olup bildirinin bu kısmında, Bulgaristan’dan bir Cezayir havası örneği dinletilecektir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ‘Garb Ocakları’ olarak adlandırılan coğrafya, Kuzey Afrika topraklarında yer alan Trablusgarb, Tunus, Cezayir ve Fas ülkeleri idi. Bunlar arasında ‘Cezayir Ocağı’ Osmanlı için 16.yüzyıldan itibaren büyük önem taşımıştır. Deniz ticareti ve denizlerdeki savaşlara sahne olan Akdeniz ve Kuzey Afrika’da Osmanlı hâkimiyeti Barbaros Hayreddin Paşa ile başlamıştır. Cezayir Ocağının idaresi Barbaros Hayreddin Paşa’ya geçince Osmanlı askeri olan iki bin kadar Yeniçeri İstanbul’dan buraya gönderilir. Bunun yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu’ndan olup çeşitli nedenlerle topraklarını kaybeden ve ‘çift bozan’ adı verilen vergilerden muaf olmak isteyen dört bin kadar kişi de buraya gelerek Cezayir Ocağı’nın temeli oluşturur. Böylece Cezayir’de Türklerin hâkim olduğu ‘Beylerbeyilik Devri, Ağalar Devri ve Dayılar Devri olmak üzere üç devre yaşanır.¹⁵ Bu dönemde Akdeniz’de hâkim olmaya çalışan diğer bir devlet de İspanya idi. Kuzey Afrika kıyılarındaki ülkeler verimli topraklara sahip ve buğday deposu idi. İspanyollar buraları ele geçirmeyi ve İslâm ülkelerinde yayılmayı planlıyorlardı. Bu nedenle denizlerde yapılan

---

¹² Hüseyin Yalıtık, “Rumeli’nin Türkleşmesi ve Rumeli Türküleri”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, 2006.

¹³ Mehmet Özbek, *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1981, s. 379.

¹⁴ Hamdi Hasan, Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1987.

¹⁵ Bkz. Şükran Hakkut, “Türklerin Kuzey Afrika’ya Gelişleri ve Garp Ocakları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Şubat 1978, ss. 52–59; “Türklerin Kuzey Afrika’ya Gelişleri ve Garp Ocakları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Mart 1978, ss. 89–96.

savaşlar şiddetli geçiyor ve korsanlık hüküm sürüyordu. Çoğunlukla da Barbaros'un zaferleriyle sonuçlanıyordu.¹⁶

*“Barbaros kardeşlerin hâkimiyetinden sonra Cezayir’de İslâmiyet canlanmış çökmeye yüz tutan ahlâk doğrulmuştu. Türkler ayrıca, halka ağır vergiler yükleyen idareyi kaldırmış ve karışıklık ve düzensizliklere son vermiş ve ülkenin birliğini sağlamışlardı.”*¹⁷

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti başka devletlerle mücadele halinde olduğu için Garb Ocakları'nı kendi idaresine ve Avrupa devletleriyle ilişkilerinde serbest bıraktı. Ancak, 1830 yılında Cezayir'in Fransa tarafından işgali üzerine bu toprakları tekrar geri alma çabalarına girişti ve Kuzey Afrika topraklarındaki diğer ülkeleri de merkeze bağlamaya karar verdi.¹⁸ Fransız işgalinin gerekçesi olarak Cezayir Valisi İzmirli Hüseyin Paşa'nın Fransız Konsolosuna yelpazesıyla vurması gösterildi.¹⁹ Ancak, gerçek neden Fransızların ekonomik çıkarları idi.

Bu topraklardaki kültürel yapı ve o dönemlerdeki yaşam tarzı konusunda Orhan Koloğlu'ndan önemli bilgiler ediniyoruz.²⁰ Koloğlu'nun bildirdiğine göre 16–19. yüzyıllarda Cezayir’de toplam 3,3 milyon Türkün yaşadığı görülmektedir.²¹ Bu dönemlerde halkta Arapça kadar Türkçe de yaygındır hatta bir dönem yönetimin resmi dili Türkçe olmuştur.²² Buralarda yaşayan Türklerin ve diğer toplumların iç içe yaşam tarzı nedeniyle kültürel unsurlar etkilenmiş hatta Anadolu’da yaygın olan âşık tarzı ürünler; deyişler, atışmalar kahvehanelere girmiştir. Ayrıca, Ocaklar kurulduktan sonra buralara gelen Türk Pehlivanları güreş sporunu da yaygınlaştırmışlardır.²³

“Osmanlılar, Cezayir’e Doğu uygarlığının yemek, giyim, içki ve kavramlarıyla sanat ve geleneklerinin araçlarıyla gelmişlerdir... Osmanlılar Cezayir’e Hanefî mezhebini getirmiş oldukları ve sofiliği de yaydıkları için etkenlikleri halk arasında fazla yaygın olmadı... Diğer

¹⁶ Ahmet İhsan Türek, “Türkler ve Cezayir”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran 1976, s. 66–69.

¹⁷ Ahmet İhsan Türek, “Türkler ve Cezayir II”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Temmuz 1976, ss. 61–65.

¹⁸ Bkz. Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858–1911)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 73, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970, ss. 8–14; Abdurrahman Çaycı, “Cezayir’in Fransızlar Tarafından İşgalinin Kuzey Afrika ve Sahra Üzerindeki Etkileri”, *a.g.e.*, ss. 17–21; Esat Daybelge, *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, İstanbul, 1961, ss. 34–36.

¹⁹ Mustafa Armağan, “Yelpazenin Yelinde Savrulan Buğday”, *Tarih ve Düşünce*, Sayı: 60, Temmuz-Ağustos 2005, ss. 44–47.

²⁰ Orhan Koloğlu, “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 32, Ağustos 1986, ss. 25–30.

²¹ Orhan Koloğlu, “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 33, Eylül 1986, s. 36.

²² Orhan Koloğlu, “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 34, Ekim 1986, ss. 30–34.

²³ Orhan Koloğlu, “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 35, ss. 44–47.

açıdan cami yapımı, musiki ve hat, askerlik ve denizcilik bilimleri, dil ve giyim ve benzeri konularda, kurdukları vakıflarda tüm kendi sosyal ve bilimsel niteliklerine bağlılıklarını sürdürmüşlerdir..”²⁴

Yukarıdaki bilgilerin ışığında, 16. yüzyıldan itibaren Cezayir coğrafyasının Türkler için oldukça önem taşıdığı görülür. Cezayir türkülerinde geçen askerlik, yiğitlik, seferberlik, gemiler ve denizcilik, buğday, harman vb. gibi kavramlar da daha anlamlı hale gelir.

Cumhuriyet döneminde Dârü’l Elhân adlı kurumda (daha sonraki adı İstanbul Belediye Konservatuarı) Yusuf Ziya Demircioğlu’nun yöneticiliğinde, Türk halk müziği alanında ilk resmi derleme çalışmaları başlatılmıştır. Anadolu’da yaşayan müzik gelenekleri ve halk ezgilerinin derlenebilmesi amacıyla kurumda bir derleme heyeti kurulmuştur. Seyfettin – Sezaî Asaf adlı kardeşlerce başlatılan bu derleme çalışmalarının ilki 1925 yılında Batı Anadolu’da gerçekleştirilerek 1926 yılında bu derlemede tespit edilen örnekler notalı olarak *Yurdumuzun Nağmeleri* adlı bir kitapta toplanır. Ancak bu çalışmalardan önce 20. yüzyılın başlarında ülkemiz için yeni bir kavram olan ‘folklor’ yani halk bilimi kavramı konusunda çeşitli yaklaşımlar ortaya konmaya başlamıştır. Bu görüşlerden ilki sayılabilecek bir yazıda ‘Halkiyat / Folklor’ biliminin, toplumların kültürlerinin tanınması, tahlil edilmesi ve hatta yönetilmesi bakımından işlevi üzerinde durularak; bundan ne şekilde yararlanılacağı konusunda örnekler verilmiştir. Konumuz gereğince, söz konusu yazıda, Kuzey Afrika’da Batılı toplumların olduğu gibi bizim de kültürel araştırmalar yapmamızın gereği vurgulanmakta ve ‘Cezayir’ coğrafyasına dikkat çekilmektedir:

“Milliyetperverlerin en büyük istinatgâhlarından, en fazla ehemmiyet verdikleri şubabatı marifetten biri olan bu ‘Halkiyat’ ilminden yabancılar, ecnebiler de birçok ameli kaideler çıkarıyorlar. Müstemlekeci kavi bir hükümet yeni bir müstemleke elde etti mi, orada nasıl bir tarzı idare tesisi icabettiğini kararlaştırmak için âlimlerin, mütetebbilerin vesakine müracaat ediyor. Onlar senelerce çalışıp uğraşüyor, o memleketin her tarafını yorulmaz bir metanetle geziyorlar, halk arasında uzun müddet yaşıyorlar ve nihayet onların tarihini, âdâtını, an’anatını, dinini, lisanını, şarkılarını, masallarını zabıt ve telfik ediyorlar. Coğrafya, tarih, ensab ilimleri kadar ‘Folklor’ da bu hususta idare adamlarına hizmet ediyor. Rus hükümetinin muhtelif yerlerde ‘Türkiyat-Turkologie’ müesseseleri, mektepleri açarak Türk milletini, Türk tarihini, Türk mitolojisini tetkike çalışması başka neye atfolunabilir? Rus cemiyeti ilmiyesinin

---

²⁴ Orhan Koloğlu, “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 36, ss. 27–30.

meselâ Radlof, Gerlevski gibi ulema vasıtasıyla Türk şarkılarını, masallarını, hikâyelerini toplattırmasından Rus ricali hükümeti istifade etmiyorlar mı? İngiliz ulemasının Hindistan'da, Fransızlar'ın **Cezayir** ve Tunus'ta o kadar folklor tetkikatı icra etmeleri sırf bundan münbais değil midir? Esasen başka türlü de olamaz; bir memleketi bilmeden orda icrai hükümet etmek, orası için kanunlar yapmak müessesatı idariye ve içtimaiye vücuda getirmek kabil değildir. Yalnız biz buna bir istisna teşkil ediyoruz. Bugün en yakın Anadolu vilayetlerinde folklor tetkikatı icra ettik mi? Macar ulemasından Doktor Kunoş'un tespit ettiği Anadolu ve Rumeli şarkıları ile Doktor Giz'in Konya şarkılarından başka bu hususta mühim bir eser hatırlamıyoruz. 'Halkiyat' ilminin idare adamlarına olan lüzumunu, onun tarih tekâmülü hakkında serdi mütalaat eden müellifler kemali şiddetle iddia ve ispat ediyorlar. Meselâ halkiyat mütehasıslarından Van Genep mühim bir eserinde milliyetperverliğin folklor terekkiyatındaki hizmetini anlattıktan sonra diğer bir sebebi terakki olarak da müstemlekât tarzının kesp ettiği ehemmiyeti gösteriyor: Rusya'nın Asya'daki terakkiyatı Moğolistan'da, Aksayı Şarkta, İslav destanlarında mevzuların kullanıldığını meydana çıkardığı gibi **Cezayir'in** fethiyle Araplar ve Berberler hakkında icra edilen tetkikat da Afrikai Şimali'de Merkezi Avrupa'da mütedavil bir takım mevzuların mevcudiyetini ispat etti. Fransa'da Rene Basse, Sebiyyo, Van Genep, Almanya'da Bolet, Dahn Hard gibi âlimlerin mesaisi ve Avrupa'nun hemen her köşesinde müesses folklor cemiyetlerinin gayreti sayesinde halkiyat ilmi büyük terakkiyata mazhar olmakta ve şayanı dikkat bir istidadı inkişaf göstermektedir. Maatteessüf her hususta olduğu gibi bu hususta da Türklük hakkındaki mesai pek nâkıs, pek iptidai bir halde bulunuyor. Meselâ Avustralya'da yahut merkezi Afrika'da yaşayan vahşiler hakkındaki tetkikat Türkler hakkındaki malumattan kat kat daha vâsidir. Bu boşluğu tamamlayarak Garp ilim irfanına Türk folklorunu tanıtmak vazifesi tabiatıyla Türk mütefekkirlerinin uhdei mes'uliyetine terettüp ediyor. Bu tarzı mesai Türk milletine edilecek hizmetlerine belki en mühümidir.²⁵

İstanbul Belediye Konservatuvarınca gerçekleştirilen derleme çalışmalarının sonuçları 15 defter halinde yayımlanmış olup bu defterlerde halk ezgilerinin nerelerden ve ne şekilde derlendiği konusunda bazı bilgiler de verilmiştir. 1927 yılında yayımlanan dördüncü defterdeki 'Cezayir Türküsü'nün İzmir / Ödemiş'ten derlendiği ve 4/4'lük bir tartıma sahip

²⁵Mehmet Fuat Köprülü, "Yeni Bir İlim: Halkiyat (Folk-Lore)", *İkdam Gazetesi*, S. 6091, 6 Şubat 1914.

Cumhuriyet döneminde bir yandan derleme çalışmaları sürdürülürken diğer yandan da Batılı toplumların müzikoloji ve halk bilimi çalışmaları takip ediliyor; bu alanda uygulanmakta olan yöntem ve teknikler inceleniyor, konunun uzmanlarından çeşitli görüşler alınıyordu. Macaristan'daki müzik ve halk bilimi çalışmalarıyla tanınan Bela Bartok bu uzman isimlerin başında gelmekteydi ve 1936 yılında ülkemize davet edilerek halk bilimi çalışmaları konusunda konferanslar sunması istendi. Bu konferansların üçüncüsünde Bartok, Cezayir'de bir köyde bulduğu bir ezginin kökenleri ve yayılma alanlarından bahsetmiş ve o dönemde henüz Anadolu halk ezgileri tam anlamıyla incelenmemiş olduğu için Anadolu halk ezgileriyle bir karşılaştırma yapamayışı veya bir bağ kuramayışından adeta yakınmıştır:

*“En yeni usullerle yapılan bir araştırma ile mahdut bir sahanın mûsikîsini az çok öğrendikten sonra araştırmanın ikinci safhası gelir. Muayyen sahalanın malzemesini yek diğeri ile mukayese ederek birleşen ve ayrılan vasıflarını tespit icap eder. Yahut diğeri tabirle deskriptiv tasviri mûsikî folkloru yerine komparativ mukayesevî mûsikî folkloru kaim olur. Bu mukayeseli araştırma sırasında tıpkı mukayeseli lisaniyatta olduğu gibi çok defa şayanı hayret sonuçlar elde edilir. Yalnız iki misal göstermek isterim. 1912'de Maramureş Romenleri'nden bir çeşit şarka has fazla süslü ve kendinden ilâveler yapma suretile teganni edilen bir melodi tespit ettim. Sonra 1913'de vasati **Cezayir'in** sahraya komşu bir köyünde de buna benzer bir melodi stili buldum. Müşabehet bariz olmakla beraber bunu bir tesadüfe hamlettim. Yekdiğerinden iki bin kilometre ayrı düşen saha arasında münasebet bulmak güçtü. Fakat sonra aynı parça eski Romanya, Ukrayna, Irak ve İran'da bulununca mesele anlaşıldı ki bir tesadüf değil belki bu aslında bir Arap Acem havasıdır. Ve şimdilik açık gösteremeyeceğimiz yollarla (zira ne Türkiye'de ve ne de Bulgaristan'da mûsikî folkloru bakımından esaslı araştırmalar yapılmamıştır) Ukrayna ve Romanya'ya geçmiştir. Şimdi de size bir İran örneği göstereceğim. Bu misallerden aynı melodinin muhtelif varyantları ile karşılaştığımızı kolayca hükmedebiliriz. Ağlebi ihtimal bu melodinin menşei Arap - İran diyarındır. Şimdiye kadar bilinen İran, Irak ve **Cezayir** örnekleri bunu teyit ediyor. Geriye şu mesele kalıyor. Bu melodiler şimaldeki Rumenler hatta Ukraynalılara kadar nasıl yayılmıştır? İran ve Irak*

tarafından mutavassıt bağ henüz bilinmiyor. Bu melodiler Anadolu türkülerinde malûm ise onların tavassutu ile nakledilmiş olur. Öyle ise bunun tahkiki mühimdir.”²⁷

Cumhuriyet döneminde halk ezgilerinin notalı olarak yayımlanması çabalarının sonucunda gerek notalı kitaplarda gerekse süreli yayınlarda derleme çalışmalarından elde edilen orijinal ezgi ve türkülerin yer almaya başladığı görülür. Cezayir ezgilerinin notalı ve sözlü örnekleri konusunda, dönemin önemli müzikologlarından Mahmut Ragıp Gazimihâl’in, 1947 yılında İzmir’de yayınlanan *Fikirler Halk Evi Dergileri*’nde iki makale yayımladığı görülür.²⁸ Bunu takip eden yıllarda ‘Cezayir’ türkü ve ezgilerinin çeşitli illerden derlenmiş örneklerinin notalı yayınlarda daha sık olarak yer aldığı gözlenir. Bunlar arasında Osman Attila’nın yayımladığı *Afyon Karahisar Türküleri*²⁹ adlı kitapta, bu yörede en yaygın türkülerden biri olduğu vurgulanarak, Cezayir türküsünün notası ve sözleri yer almıştır. Ardından Şemsi Yastıman’ın dört seri olarak yayımladığı *Türkten Türküler* adlı notalı kitapların üçüncüsünde diğer kahramanlık türküleriyle birlikte bir Cezayir türküsünün sözleri ve notalı ezgisi yer almıştır.³⁰ Daha sonra bunları takip eden pek çok yayında Cezayir türkü ve ezgileri görülmektedir.

Günümüzde TRT Türk Halk Müziği repertuarında kayıtlı dört adet sözlü ve iki adet de çalgısal Cezayir ezgisi bulunmakla beraber çeşitli yörelerde yaptığımız alan çalışmalarında Cezayir ezgilerinin çeşitli ezgi ve söz varyantlarıyla oldukça yaygın olduğu anlaşılmıştır. Bu ezgilerden bazı örnekler gerek duysal gerekse görsel olarak kayıt edilmiş olup Uşak’tan derlenen Cezayir türküsü 2005 yılında Ege Üniversitesi Rektörlüğünce desteklenen *Ege’den Geleneksel Halk Müziği Örnekleri* adlı proje kapsamında CD ve kitapçık olarak yayımlanmıştır. TRT THM repertuarında kayıtlı örneklerin listesi ise eklerde sunulmuştur.

‘Cezayir havaları’ ya da ‘Cezayir türküleri’ olarak bilinen bu ezgilerin, sahada derlenen örneklerinin, halk müziği ve halk edebiyatımızın bir örneği olmanın ötesinde; Türk halk kültürü ve gelenekleri bağlamında önemli işlevleri olduğu gözlenmiştir.

²⁷ Bela Bartok, *Küçük Asya’dan Türk Halk Müziği*, Çev. Bülent Aksoy, İstanbul, 1991, ss. 268 – 289.

²⁸ Mahmut Ragıp Gazimihâl, “Ege’de Cezayir Türküleri”, *Fikirler*, Yeni Seri, S. 3, Eylül 1947, ss. 8–10; “Yurtta Yaşayan Cezayir Türküleri”, *Fikirler*, Yeni Seri, S. 5, Kasım 1947, ss. 12–16.

²⁹ Osman Attila, *Afyon Karahisar Türküleri*, Karınca Matbaası, Ankara, 1957.

³⁰ Şemsi Yastıman, *Türkten Türküler I*, Şemsi Yastıman Sazevi Yayınlarından No: I, Dizerkonca, Matbaası, İstanbul, 1958.

Bilindiği gibi Türk halk müziği, halk edebiyatı ve oyunları bir arada hatta iç içe yaratılan, yaşatılan ve aktarılan sözlü kültür ürünleridir. Bu ürünlerin doğum, evlenme ve ölüm evrelerinde birbirine bağlı olarak geleneksel pratikler içerisinde çeşitlendiği yayıldığı ve nesilden nesle aktarıldığı görülür.

Sözlü kültür ürünlerinin Anadolu’da ve Türklerin yaşadığı diğer tüm coğrafyalarda en yoğun olarak yaşatıldığı başlıca alanlar; evlenme ve düğün gelenekleri ile ‘sohbet’ toplantılarıdır. Söz konusu bu iki alanda, birlikte çalma-söyleme-oyun ve geleneklerin uygulanması sırasında ortak unsurların varlığı dikkat çeker. İşte konumuz olan ‘Cezayir havaları’ da bu bağlamda, adeta bir bileşke sayılabilecek işleviyle türküler arasında diğerlerinden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Bu tespitten hareketle Cezayir türkülerinin halk müziği ve halk kültürü bakımından başlıca iki işlevi şöyle ifade edilebilir:

1. Sohbet veya Yaren Gelenekleri Bağlamında Cezayir Havaları
2. Düğün Gelenekleri Bağlamında Cezayir Havaları

Ülkemizin hemen her bölge ve yöresinde çoğunlukla erkekler bazen de kadınlar arasında düzenlenen geleneksel ‘sohbet, muhabbet, yaren, erfene’³¹ vb. adlarla anılan toplantıların bir kısmında, geleneğin sona erdirilmesi sırasında Cezayir türkülerinin sözlü ya da Cezayir havalarının çalgısal olarak seslendirildiği görülür. Bu ezgilerin çalınması ya da söylenmesi ile toplantının sona erdiği toplantıya katılanlarca da iyi bilinir.

7 Şubat 2003 tarihinde Kütahya / Simav’da ve Temmuz 2004 tarihinde Çankırı Yâren gelenekleri, yerinde ve uygulandığı sırada görsel – duysal olarak tarafımızdan kayıt edilmiştir. Her iki geleneğin de sona erdirilmesi sırasında, katılanların toplu olarak Cezayir türküsünü seslendirdiği, çalgıların yörede yaygın varyantıyla Cezayir havasını çaldığı gözlenmiştir.

Çankırı yâren geleneği başından sonuna kadar kurallarla ve belli bir hiyerarşik yapıyla Çankırlı erkekler tarafından yürütülmekte olan geleneksel bir toplantı olarak hâlen günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bu toplantıların kendi bağlamı içinde müzik, edebiyat, halk oyunu, yeme-içme, giyim-kuşam vb. gibi çeşitli pratikleri içeren sözlü kültür unsurlarıyla oluştuğu görülür. Geleneğin yaptırımlarına sıkı sıkıya bağlı bir yapıyla gerçekleştirilen bu toplantıların, bir tür askeri edayla, mutlak suretle ‘Cezayir türküsü’

---

³¹ Bkz. F.Reyhan Altınay, “Çankırı ve Simav’da Yâren Geleneği”, *T.C. Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Çankırı, 17-18 Eylül 2004, ss. 77-85.

eşliğinde – hiyerarşi kurallarına uygun olarak – sırayla terk edildiği gözlenmiştir. Toplantının daimi üyeleri olan yerel müzisyenlerin Cezayir ezgisini çalmaya başlamasını takiben ‘Çavuş’ adı verilen ve toplantının organizasyonunda en aktif görevlerden birini üstlenmiş olan kişinin askeri bir tonlamayla “dikkat !” demesiyle birlikte herkes bulunduğu yerde ayağa kalkar. Buna hiyerarşik olarak en üstte bulunan ‘Büyük Başağa’ ve ikinci sıradaki ‘Küçük Başağa’ da dâhildir. Hep birlikte Cezayir türküsü ‘hazor ol!’ vaziyetinde söylenmeye başlanır. Türkü aralarındaki ezgisel parçalarla beraber önce Büyük Başağa, ardından hiyerarşi sırasına uygun olarak diğerleri; yârenlere yüzünü dönerek kapıya kadar tek tek ilerler ve yâren odasını terk ederler. En üst temsil makamlarında bulunan kişiler yâren odasını terk ettikten sonra odada kalan genç yârenler el çırparak türkünün sözlerine eşlik etmeye devam ederler.

7 Şubat 2003 tarihinde Kütahya / Simav’da Yavuz Yârenince gerçekleştirilen yâren toplantısının sonunda da, yârenin yerel müzisyenleri tarafından davul ve klarnet eşliğinde Cezayir havası çalınmıştır. Ayrıca, bu yârene özgü bir uygulama olan ‘tütsü’ pratiği de ezginin beraberinde gerçekleştirilmiştir. Odadaki yârenlerden biri mendilin ucunu yakarak; yanan mendil yerde oturmakta olan yârenlerin başı üzerinde dairesel hareketlerle çevrilir. En küçük yârenden en büyük yârene kadar odada oturmakta olan tüm yârenlerin başında çevrildikten sonra mendil bir kap içindeki suya atılarak söndürülür. Bu uygulama sırasında davul ve klarnet çalanlar da tek tek yârenlerin önüne giderek tüm odayı dolaşırlar ve mendilin söndürülmesiyle Cezayir havası da yâren toplantısı da tamamlanmış olur.

Yukarıda bahsedilen her iki gelenekte de Cezayir türküsü ve ezgisinin, geleneğin sonunda seslendirilmesi; bu seslendirme sırasında toplantının son bulmasına işaret eden pratiklerin yer alması ve yâren toplantısının bu ezgilerle noktalanması bir tesadüf olmayıp ayrılık temasını vurgular niteliktedir.

Cezayir türküleri ve ezgilerinin bu işlevine ilişkin bir diğer tespite de düğün gelenekleri bağlamında rastlanmaktadır. Gelin baba evinden alınıp evlendiği eve götürülürken de yine Cezayir havaları bu uygulamaya eşlik eder.

Görüldüğü gibi hem yâren hem de düğün geleneklerinin sonunda ‘ayrılık’ temasının vurgulanması ‘Cezayir havaları’ eşliğinde gerçekleştirilmektedir. Türk halk kültürü ve müziğinin bu uygulamalarında ‘temsil ve taklit’ edilen temanın kökenlerinde yatan tarihsel gerçeğin ise bildirinin başında bahsedilen ‘Cezayir’ olgusuyla ilişkili olduğu açıktır.

Bu açıdan bakıldığında; Osmanlı İmparatorluğunca gerek askeri bir tedbirle gerek o coğrafyalarda yerleşme ve hâkimiyet kurma amacıyla gurbete gönderilen askerlerin; gerekse Osmanlı nüfusundan olup vergilerden muaf olabilmek amacıyla Kuzey Afrika'ya yani o günün tanımlamasıyla 'Garb Ocakları'na gidenlerin; memleketlerinden, sevdiklerinden ayrılışlarını, geride kalanların çaresizliğini en iyi ifade eden ezgilerden biri olarak karşımıza 'Cezayir havaları' çıkmaktadır. Türkülerin sözlerinde geçen 'buğday başağının sapından, samanından ayrılması' imgesi de bunun açık göstergelerinden biridir:

CEZAYİR'İN HARMANLARI SAVRULUR
SAVRULUR DA SOL YANINA DEVRİLİR
SARI BUĞDAY SAMANINDAN AYRILIR

Cezayir türkülerinden bir başka örnekte de sılada kalanların durumu resmedilmektedir:

ÖTME BÜLBÜL GARİP GARİP HAVADA
YAVRULARIN ÖKSÜZ KALIR YUVADA
SOKAKLARI MERMER TAŞLI CEZAYİR (CEZAYİR)

Osmanlı'nın fermanıyla Cezayir'e gönderilen askerlerin, oraları bir bakıma 'ceza yeri' olarak da tanımlaması Cezayir türkülerinin pek çok söz varyantlarında karşılaşılan bir anlatımdır. Bunlara bir örnek:

KALEDE KALEYE TOPLAR ATILIR
ŞİDDETİNDEN AYLAR, GÜNLER TUTULUR
KOÇ YİĞİTLER GURBET ELDE SATILIR
SOKAKLARI MERMER TAŞLI CEZAYİR (CEZAYER)

ATEŞ ALDI ELİMİ DE KOLUMU (AMAN AMAN)
DEVLETİN FERMANI BÜKTÜ (BENİM DE) BELİMİ (CANIM)
KİM AĞLATMIŞ BENİM NAZLI YÂRİMİ (AMAN AMAN)

Cezayir türküleri ve ezgilerinin Anadolu ve hatta Rumeli'de böylesine yaygınlaşmasının bir diğer tarihsel gerekçesi olarak 'Cezayir Marşı' olarak bilinen ve 1909 tarihli Şamlı Selim'in

yayımladığı ‘Marche L’algerie’³² adlı marşın da rol oynadığı kuşkusuzdur. Yakın bir tarihte CD ve kitapçık olarak yayımlanan ‘Osmanlı Marşları’ adlı albümde³³ yedinci sırada yer alan ‘Cezayir Marşı’ Guiseppe Donizetti Paşa’nın bestelediği ve Necip Yakup Orkestrası’nın Cumhuriyet dönemine ait askeri müzik geleneği ve bando repertuarı açısından tek kaydın olmasının müzik tarihimiz bakımından önemi büyüktür.

Cezayir Marşı müzikal karakteri bakımından Cezayir ezgileriyle karşılaştırıldığında ise Anadolu’daki örneklerinde olduğu gibi 2/4’lük tartıma ve düzümüne sahip olduğu anlaşılır. Hatta Cezayir türkülerinin çalgısal bölümlerini oluşturan müzik cümle ve cümlecikleri marşın ana temasında birebir duyulabilir. Bu konuya işaret eden 20 Nisan 2003 tarihli “Sönmeyen Bağımsızlık Ateşi” başlıklı bir yazıda şöyle denilmektedir:

“Cezayir Türküsü: Cezayir Marşı, 1830 tarihinde Emir Abdülkadir’in teslim olmasından sonra Fransız generalinin hükümet merkezine girerken bando ile çaldırıldığı bir marştır ki, Cezayir elden çıkalı bunca zaman (şu an 175 yıl) geçtiği halde, bu facianın acıları Çankırı’da hâlâ hissedilmektedir” denmiştir.

Türk halk oyunları arasında da Cezayir havalarının yaygın olduğu görülmektedir. Sözelimi, Konya/Beyşehir yöresi kaşıklı oyunlarının sonunda yer alan Cezayir oyununda, oyuncular sırtlarını birbirlerine dayamak suretiyle dayanışmayı yansıtır. Alan araştırması gerçekleştirdiğimiz Bursa ilinin Orhaneli ilçe ve köylerinde hem erkeklerin hem de kadınların Cezayir havalarının eşliğinde yerel karakterli oyunları oynadıklarını tespit ettik. Ekim 2005 tarihinde yörede düğün gelenekleri sırasında yaptığımız bir çalışmada, kadın kına töreni sırasında bakır çalan ve bakırı tutan Orhanelili kadınların Cezayir türküsünü çalıp söylediklerine ve bu sırada kınaya katılan kadınların yöreye özgü adımlarla oynadıklarına tanık olunmuştur. Bu uygulamanın Orhaneli’nin Çörel, Yeşiller ve Letafet adlı köylerinde yaşayan kadınlar arasında da yaygın olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, Orhaneli merkezinde yörenin müzisyenleriyle yapılan kayıtlar sırasında, yöre erkeklerinden bir grubun Cezayir havalarına ellerinde kaşıklar ile oynayarak eşlik ettikleri tespit edilmiştir.

---

³² “Cezâyir Marşı”, Yayınlayan: Şamlı Selim, Yayın Tarihi: 1909, Cem Behar Koleksiyonu, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 64, Nisan 1989, s. 40

³³ “Osmanlı Marşları”, Muammer Karabey Koleksiyonu, Odeon Orkestrası Hafız Yaşar / Zati Arca Yönetiminde Mızıkay-ı Hümayun Orkestrası, Kalan Arşiv Serisi

Bu konuda, Türk Halk Oyunları Katalođu'nda Bursa Köy Güvendeleri bağlamında oynanan halk oyunlarının listesi verilmiş olup bunların arasında Cezayir oyunlarına da yer verilmiştir:

“Cezayir: a)Yalnız hava, b)Hava ve oyun. Cezayir: Bu parça, anavatandan bir toprak kopuşunun (Cezayir'in) milletin gönlünde bıraktığı köklü elemli duygunun bir ifadesidir. O acı hatırlatılacak surette oynanır. Orhaneli'de bu türküler sırf şarkı halinde (sözlü, oyunsuz) söylenince ağır bir havayla, oyun için söylendiğı zaman ise ayrı bir makamla çalınır. Sözler değişmese de oyun havasının ezgisi başkadır. Halk musiki faslında her milli dava hâlâ bu türkülerle ve bildiğimiz Cezayir Marşı'nın sadeleştirilmiş havasıyla okunur.”³⁴

Sonuç olarak, sözlü tarih belgesi niteliğı taşıyan halk türküleri, geçmişin izlerini günümüze taşımaya ve bu yolla kültürel devamlılığın köprüsü olmaya devam etmektedirler. Bu türkülerden özellikle tarih konulu örnekler Cezayir türkülerinden ibaret olmayıp bu türün örnekleri, Türklerin yaşadığı tüm coğrafyalardan derlenerek toplum bilimlerin ve insanlığın hizmetine sunulmayı beklemektedir.

---

³⁴ Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Halk Oyunları Katalogu, Cezayir Türküleri.

Kaynaklar

- ALTINAY, F.Reyhan. “Çankırı ve Simav’da Yâren Geleneği”, *T.C. Çankırı Valiliği II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri*, Çankırı, 17–18 Eylül 2004.
- ARMAĞAN, Mustafa. “Yelpazenin Yelinde Savrulan Buğday”, *Tarih ve Düşünce*, Sayı: 60, Temmuz-Ağustos 2005.
- ATTİLA, Osman. *Afyon Karahisar Türküleri*, Karınca Matbaası, Ankara, 1957.
- BARTOK, Bela. *Küçük Asya'dan Türk Halk Musikisi*, Çev. Bülent Aksoy, İstanbul, 1991.
- BAYAT, Fuzuli. “Sözlü Kültür Bağlamında Eski Türk Abideleri”, *I. Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Türküler ve Ozanlar Sempozyumu*, 12–14 Eylül 2002, Denizli, Egeli Araştırmacı ve Yazarlar Birliği Yayın No: 2, 1. Baskı, Ankara, 2002.
- BAYRAK, Mehmet. *Öyküleriyle Halk Anlatı Türküleri*, Ankara, 1996.
- BORATAV, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 1982.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, C. 17.
- CAUNCE, Stephen. *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, Çeviri: Bilmez Bülent Can – Alper Yalçınkaya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Cemal Reşid Bey, “Halk Türkülerimize Bir Nazar”, *Anadolu Halk Şarkıları*, Defter: 4, Şehzâdebaşı: Evkâf Matbaası, İstanbul, 1927.
- “Cezâyir Marşı”, *Tarih ve Toplum*, Yayınlayan: Şamlı Selim, Yayın Tarihi: 1909, Cem Behar Koleksiyonu, , Sayı: 64, Nisan 1989.
- ÇAYCI, Abdurrahman. *Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858–1911)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları No: 73, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1970.
- DAYBELGE, Esat. *Eski Cezayir ve Dünkü Avrupa Zihniyeti*, İstanbul, 1961.
- GAZİMİHÂL, Mahmut Ragıp. “Ege’de Cezayir Türküleri”, *Fikirler*, Yeni Seri, S. 3, Eylül 1947.
- ..... “Yurtta Yaşayan Cezayir Türküleri”, *Fikirler*, Yeni Seri, S. 5, Kasım 1947.
- HAKKUT, Şükran. “Türklerin Kuzey Afrika’ya Gelişleri ve Garp Ocakları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Şubat 1978.
- ..... “Türklerin Kuzey Afrika’ya Gelişleri ve Garp Ocakları”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Mart 1978.

- HAMDİ, Hamdi. Saray-Bosna Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalarda Türküler, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1987.
- KOLOĞLU, Orhan. “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 32, Ağustos 1986.
- ..... “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 33, Eylül 1986.
- ..... “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 34, Ekim 1986.
- ..... “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 35.
- ..... “Garp Ocaklarında Anadolu Delikanlıları”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 36.
- KOZ, M. Sabri. “Âşık Edebiyatımızda Tarih Bildirme Geleneği”, *II. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı Semineri*, Eskişehir, 7–9 Mayıs 1985.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat. "Yeni Bir İlim: Halkiyat (Folk-Lore)", *İkdam Gazetesi*, S. 6091, 6 Şubat 1914.
- Kültür Bakanlığı Yayınları, *Türk Halk Oyunları Katalogu*, Cezayir Türküleri.
- METİN, Celal. “Sözlü Tarih ve Türkiye’deki Gelişimi”, *Türk Kültürü*, Yıl: XI, Sayı: 469 (Mayıs 2002).
- “Osmanlı Marşları”, Muammer Karabey Koleksiyonu, *Odeon Orkestrası Hafız Yaşar / Zati Arca Yönetiminde Mızıkay-ı Hümayun Orkestrası*, *Kalan Arşiv Serisi*.
- ÖZBEK, Mehmet. *Folklor ve Türkülerimiz*, Ötüken Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 1981.
- TDK Türkçe Sözlük*, C. 2.
- THOMPSON, Paul. *Geçmişin Sesi Sözlü Tarih* (Çev. Şehnaz Layikel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 84, İstanbul, 1999.
- TRT THM Repertuarı No: 340.
- TÜREK, Ahmet İhsan. “Türkler ve Cezayir”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Haziran 1976.
- ..... “Türkler ve Cezayir II”, *Hayat Tarih Mecmuası*, Temmuz 1976.
- YALTIRIK, Hüseyin. “Rumeli’nin Türkleşmesi ve Rumeli Türküleri”, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir, 2006.
- YASTIMAN, Şemsi. *Türkten Türküler I*, Şemsi Yastıman Sazevi Yayınlarından No: I, Dizerkonca, Matbaası, İstanbul, 1958.

CEZAYİR HAVALARININ YAYIMLANMIŞ NOTALI ÖRNEKLERİ

دالال الحلالا

لناطروى حلالى روى روى

(قونیه) (قره مان) (مقیسا) (آبدین) ده بودفمه طوبلانیلان (۴۰) خاق
تورکوسى ايله مؤسسهمنده بیانو و قوموزیسبون معلمی جمال رشید بکک خلق
تورکوزینه طاند بر مقدمه سنی حاویدر.

دفتر : ۴

QUARANTE

CHANSONS POPULAIRES TURQUES

Recueillies

Dans les diverses provinces d'Anatolie avec une préface de

Djemat Rehid Bey

Professeur au Conservatoire de Stamboul

Pascoule • IIII

ترتیب و تنظیم حق محفوظدر

استانبول

شهرزاده باشی : اوقاف مطبعه سی
۱۹۲۷

فیاتی (۲۵) خروشدرد .

اورده شۇ؛ كۈچۈك بايلاشنىڭ ئىمىرى جىزاير تۇر كۈشۈي

اولسا تۇرغۇچى

رى لە (3) اۇ فاق او فاق او برك يى زا جە

در ده چىن اى تۇرك ساز رى لە بلك رى لە خا آ

رى لە دىل ساز رى لە سىس يو راطلە شىن تۇ

ساز اوف سا ز جە ھى يىر

باز كەلگەن كىمىز باغلاش
قىيىنە كەلگەن تەسائىپ باغلاش
دەلىفانىمىز جىزاير دە كەلگەن
سوقاندى سىر سەشى جىزايركى، اوف

جىزايرك اوفانە اوفانە اولرى
ايچىنە دور افارى بىلارى
تۇر كۈشۈكەن سول سول دىلارى
توشس طراپس جىزايرى اوف

YÖRESİ
SEYDİŞEHİR

KİMDEN ALINDIĞI
AYŞE DADI

ATEŞ ALDI ELİMİDE KOLUMU
(Cezayir çeşitlemelerinden)

DERLEYEN
M. SARISOZEN

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
M. SARISOZEN

SÜRE :

1) A TE ŞAL DI E Lİ Mİ DE KO LU
2) CE ZA Yİ RİN KA RA GÖR DÜM DÜ ŞÜ

MU A MA NA MAN A TE ŞAL DI E Lİ
NÜ A MA NA MAN CE ZA Yİ RİN KA RA

Mİ DE KO LU MU A MA NA MAN DEV LE TİN FE
GÖRDÜM DÜ ŞÜ NÜ A MA NA MAN TU TA MA DIM

Rİ MA Nİ BÜKTÜ BE NİM DE BE Lİ Mİ CA NİM Kİ MAĞ LAT MI
GÖZ LE Rİ MİN A MAN DA YA ŞI Nİ CA NİM GÜZ 'AY LA RI

Ş BE NİM NAZ LI YA Rİ Mİ A MA NA
AL DIR DIM BEN E Şİ Mİ A MA NA

MAN Kİ MAĞ LAT MI Ş BE NİM NAZ LI YA Rİ
MAN GÜ ZAY LA RI AL DIR DIM BEN E Şİ

Mİ A MAN A MAN A MAN BEY LE RA MAN ÇÖ ZÜN
Mİ A MAN A MAN SO KAK LA RI A MAN MER MER

BE NİM KO LU MU BEN Bİ Lİ RI MA
TAŞ LI CE ZA YİR GÜ ZEL LE RI A

MAN CE ZA Yİ RİN YO LU NU CA NİM
MAN KA LEM KAŞ LI CE ZA Yİ RA MAN

ÖRESİ
ÇANKIRI
ÇİMDEN ALINDIĞI
Zeki BABADAĞ
SÜRESİ: ♩ : 112

CEZAYİRDİR KOÇYİĞİDİN VATANI

DERLEYEN
Erkan SÜRME

DERLEME TARİHİ
23. 11. 1977

NOTAYA ALAN
Erkan SÜRME

The musical score is written on eight staves in 2/4 time. The key signature is one flat (B-flat). The melody is composed of eighth and sixteenth notes, with some rests and accidentals. The score includes a repeat sign with a double bar line and a fermata-like symbol (a circle with a diagonal slash) above it, indicating a section to be repeated. The piece concludes with a double bar line and a fermata-like symbol.

CEZAYİRDİR KOÇYİĞİDİN VATANI

CE ZA YİR DİR GOÇ Yİ Ğİ DİN VA TA
Ğİ DE ROL DUM YA RE LE RİM YA RIL

NI YAR YA RE Y
DI " " " "

A RA
ĞIT ME

MAZLAR GURBE TİL DE YAR YA
" " " " " "

RO F Yİ TE
" " " " SA RIL

Nİ YA Rİ MOF
DI Bİ ZİM KİS MET

GUR BET ŞE H RİN
YA DEL LE RE

YAR YAR YAR YAR Dİ KE Nİ O F
" " " " VE RİL Dİ " "

(7)

BURSA KÖY GÜVENDELERİ (Cezayir)

(Saz.....)

SU HA BER DU RUR ME PI NAR DAN
DI YAR DAN

CE ZA YI RIN HAR MAN LA RI SAV RU LUR
SAV RU LUR DA

SOL YA NI NA DEV RI LIR

SAR I BUĞ DAY SA MA NIN DAN AY RI LIR
SO KAK LA RI

MER MER TAŞ LI GÜ ZEL LE RI HİL ĀL KAŞ LI CE ZA
YIR

(Saz.....)

(8)

BURSA KÖY GÜVENDELERİ (Cezayir)

(Saz.....)

GE Mİ LE RE ÇÜ RÜK TAH TA
DA YAN MAZ
Yİ ĞİT LE RE GAF LET BAS TI
U YAN MA ZEY
A MAN AL LAH BU NA
CAN LAR DA YAN MAZ
SO KAK LA RI MER MER TAŞ LI GÜ ZEL LE RI
Hİ LÂL KAŞ LI CE ZA YİR
(Saz.....) (SON)

YÖPE
ANTALYA/İbradı ilçesi
KAYNAK KİŞİ
SAMİ DEMİRCİOĞLU

CEZAYİR'İN YÜKSEK OLUR EVLERİ

DERLEYEN
ERDEM ÇALIŞKANEL

DERLEME TARİHİ

NOTALAYAN
ERDEM ÇALIŞKANEL

SÜRE : 1. 00

(SAZ -----)

CE ZA Yİ RİN YÜK SEK O LUR EV LE Rİ
BİR GE MİM VAR SA LI VER DİM EN Gİ NE

EV LE Rİ
EN Gİ NE

(SAZ -----) İ ÇİN DE DIR Â GA LA
ŞİM Dİ RAG BET GÜ ZE LI

CEZAYİR'İN YÜKSEK OLUR EVLERİ

-2-

RI LE BEY LE RI
ZEN GI NE

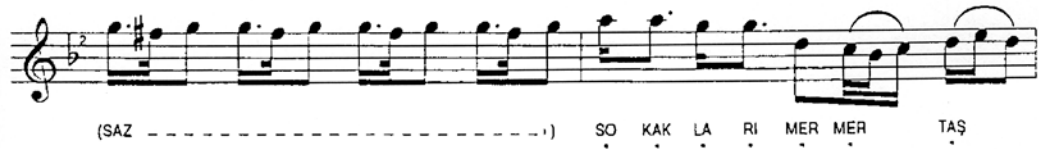
SUL TAN CE ZA YIR
SUL TAN CE ZA YIR

TÜRK ÇE DE BİL MEZ A RAP ÇA DIR
VE RİN KI Zİ ME NEN Dİ NE

DİL LE RI
DEN GI NE

(SAZ -----) SO KAK LA RI MER MER TAŞ

Lİ GÜ ZEL LE Rİ Hİ LAL KAŞ

Lİ HE P BA KI ŞIR LAR Bİ ZE KAR

CEZAYİRİN YÜKSEK OLUR EVLERİ

- 3 -

Şİ SUL TAN CE ZA

YİR VAY A MA NA MAN

Özgün

CEZAYİRİN YÜKSEK OLUR EVLERİ
İÇİNDEDİR AĞALARI BEYLERİ SULTAN CEZAYİR
TÜRKÇE DE BİLMEZ ARAPÇADIR DİLLERİ

BAĞLANTI
SOKAKLARI MERMER TAŞLI
GÜZELLERİ HİRAL KASHI
HEP BAKIŞIPLAR BİZE KARŞI
SULTAN CEZAYİR VAY AMAN AMAN

BİR GEMİM VAR SALIVERDİM ENGINE
ŞİMDİ DE RAĞBET GÜZEL İLE ZENGINE
VERİN KIZI MENENDİNE DENGINE

BAĞLANTI

GEL KOYUNUM SANA ÇANLAR TAKAYIM
SEN SALLAN GEL BEN BOYUNA BAKAYIM
AH ANASIZ BABASIZ NASIL YATAYIM

BAĞLANTI

YÖRESİ
BURDUR -TEFENNİ
KİMDEN ALINDIĞI
AHMET ÇELİK- İRFAN SAVAS
SÜRESİ

CEZAYİR

DERLEYEN
TRT-MÜZİK DAİRESİ
BAŞKANLIĞI

DERLEME TARİHİ

NOTAYA ALAN
MEHMET ÖZBEK

The musical score for "CEZAYİR" is written in 2/4 time and consists of ten staves. The key signature is one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values, accidentals, and trills (tr.). The first staff begins with a treble clef and a 2/4 time signature. The second staff features three trills marked "tr.". The third staff contains a repeat sign. The fourth staff has a trill marked "tr.". The fifth staff has a trill marked "tr.". The sixth staff has a trill marked "tr.". The seventh staff has a trill marked "tr.". The eighth staff has a trill marked "tr.". The ninth staff has a trill marked "tr.". The tenth staff has a trill marked "tr.". The score concludes with a double bar line.

- 2 -

CEZAYİR

The image displays a musical score for the piece 'CEZAYİR'. It consists of ten staves of music, each beginning with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values such as eighth, sixteenth, and thirty-second notes, as well as rests and slurs. The score is presented in a single system, with a horizontal line at the bottom of the page.

- 3 -

CEZAYİR

The musical score for 'CEZAYİR' is written on four staves. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The first note is marked with a trill (tr.). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody with similar rhythmic values. The third staff features a more complex rhythmic pattern with sixteenth notes and eighth notes. The fourth staff concludes the piece with a final note and a double bar line.